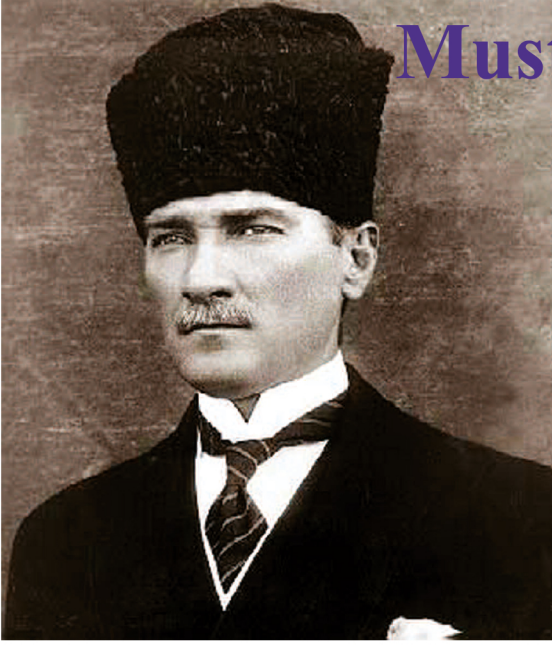

Mustafa Kemal Paşa ve Palu

I. Mustafa Kemal Paşa'nın Palu'ya İlk Gelişi

Mustafa Kemal Paşa, Suriye'den döndükten sonraki hayatı da hareketli ve fırtınalı geçmişti. Balkanlarda isyancı çetelere karşı mücadele verirken de Suriye'de gördüklerinden çok farklı şeyler görmedi. 31 Mart vakası üzerine Hareket Ordusuyla İstanbul'a gelmiş ve Trablusgarp olayında gönüllü olarak İtalyanlara karşı savaşıyordu. Balkan Savaşlarında çeşitli cephelerde savaş vermişti. Sofya Ataşemiliterliği gibi diplomatik görevler de üstlenip, çeşitli manevralara katıldıktan sonra, Çanakkale Savaşı'nda birliğiyle destanlar yazmış bir komutan olarak; Edirne'deki 16. Kolordu'ya komuta ettiği sırada, 10 Mart 1916'da¹ kolordusuyla birlikte Diyarbakır'a görevlendirildi.

Çanakkale zaferinden sonra Harput'a ulaşmış olan 12. Fırka 10 Mayıs'ta Palu'ya, 53. Fırka Halep'ten Diyarbakır'a, 14. Fırka Resuleyn'e, 13. Fırka ise (7 tabur) daha evvel Sivas'tan Harput'a gönderilmişlerdi. Dersim'de görevi biten 13. Fırka Kığı civarında toplanarak Mamahatun'a (Tercan) taarruzla burası geri alındı.

Bu görevlendirmede Kafkas Cephesi'nin Doğu kısmında Rusların ilerlemesi ve Bitlis, Erzurum, Van ve Muş'un düşmesi önemli rol oynamıştı. Çanakkale savunması bu cephenin ikinci plana düşmesine sebep olmuştu. Avrupa'da oluşturulması düşünülen cephe-den vazgeçilerek Kolordu doğuya gönderildi.² 16. Kolordu Komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın yetki alanı Van Gölü güneyinden Çapakçur Boğazı'na kadar olan bölgeydi. Erzurum'un düşmesi ve 3. Ordu'nun Trabzon-Bayburt-Kop hattına çekilmesi üzerine, Ruslara yandan bir cephe açılması düşünülmüş, 2. Ordu doğuya Bingöl (Çapakçur) bölgesine kaydırılmaya çalışılıyordu. Bu arada 16.

Kolordu da 2. Ordu emrine verilmişti.³ Mustafa Kemal Paşa fazla vakit geçirmeden İstanbul'a ve oradan da Diyarbakır'a hareket etti. 13-14 Mart 1916'da Diyarbakır'a ulaştıktan kısa süre sonra kendisi 1 Nisan 1916'da tuğgeneralliğe terfi etti. Daha sonraları vekâleten 2. Ordu komutanlığını da bir süre yürüttü.⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın bu görevi yürüttüğü sıralarda bu cephede verilen birçok muharebe bizzat kendisi tarafından yönetildi ve düşmanın Diyarbakır istikametinde ilerlemesi durduruldu. 6-7 Ağustos tarihli taarruzla da Bitlis ve Muş da geri alındı.

Bu dönemi ve görevi, Mustafa Kemal Paşa'nın yaklaşık 10 yıl kadar önce terk ettiği Şam'a kadar götürecektir bir süreç olacaktır. Daha Diyarbakır'a varılmasından itibaren Paşa, kolordu bölgesindeki Bitlis ve Muş cepheleriyle ilgilenmiş, gerek kendine bağlı birliklerin, gerekse düşmanın konumu ve durumu ile ilgili incelemelerde bulunmuştur.

5. ve 8. Fırkalarla 2 Ağustos'ta başlatılan taarruz ile 6-7 Ağustos'ta Muş ve Bitlis geri alınmış, takip eden günlerde Ruslar daha da geri itilmişti. Bu cephede Bingöl kurtarılamamış, birlikler geri çekilmişti. Ancak Mustafa Kemal Paşa ve Kolordusu ile birlikleri, bu cephede verdikleri mücadele dolayısıyla üstleri tarafından taltif ve tebrik edildiler.⁵

Mustafa Kemal Paşa, 16. Kolordu Komutanı ve 2. Ordu Kumandanı göreviyle bölgede kaldığı Mart 1916-Şubat 1917 döneminde, Diyarbakır merkez olmak üzere Sason, Mutki, Silvan, Hazbat, Güzeldere, Zok, Ziyaret, Duhan, Siirt, Garzan, Batman, Malabadi, Kulp, Genç, Palu, Mardin, Bingöl, Muş, Bitlis bölgesini dolaşmıştı. Bu gezilerinde Kolordusuna bağlı 12., 13., 14., 15., 17., 20., 23., 24. Alaylar ile 5., 7. ve 8. Tümenleri ve bağlı birlikleri denetlemişti. Rus saldırılarına karşı savunma mekanizmalarını hazırlamış, birlikleri konuşlandırmış ve harekâtları düzenlemişti. Muş, Bitlis, Bingöl (Çapakçur) gibi cephelerde doğrudan savaşın içinde yer almıştı.⁶

Mustafa Kemal Paşa, 16. Kolordu ile bu faaliyetlerin içindeyken, Keşan'da bulunan 2. Ordu, 13 Mayıs 1916'da Ahmet İzzet Paşa kumandasında karargâhıyla birlikte İstanbul'dan Diyarbakır'a gelmişti. 16. Kolordu da 2. Ordu Komutanlığı emrine verildiği için, Mustafa Kemal Paşa 20 Mayıs'ta Kulp'tan Diyarbakır'a dönerek Ahmet İzzet Paşa ile görüştü. Mustafa Kemal Paşa ve kurmay heyeti, Ahmet İzzet Paşa ile görüşmek için Diyarbakır'a geldiğinde, Dicle köprüsü civarında 2. Ordu Kurmay Başkanı Albay İsmet (İnönü) Bey tarafından karşılanmıştı.

İsmet Bey 2. Ordu Kurmay Başkanı olarak Ahmet İzzet Paşa'nın mahiyetinde Mustafa Kemal Paşa'dan sonra Kafkas cephesine gelmişti. İnönü ile Atatürk'ün yolları da burada kesişmişti.

Sonraki dönemlerde daha sıkı ve sürekli ilişkiler ve dava arkadaşlığı yaptığı İsmet İnönü de 2. Ordu kurmay Başkanı olarak oradaydı.

Mustafa Kemal Paşa, ileriki dönemlerde Yeni Türkiye'nin kuruluşunda kader arkadaşlığı yapacağı birçok arkadaşı ile yollarının kesişmesi bu görev sırasında olmuştu.⁷

Öbür gün (21 Mayıs) Ahmet İzzet Paşa ve Albay İsmet Bey Kolordu karargahını ziyaret ettiler.⁸ Ahmet İzzet Paşa'nın gelişinden yaklaşık bir ay kadar sonra, Ordu Kumandanlığı'nın Diyarbakır'ı merkez kabul etmesi sonucu, 16. Kolordu karargahı 15 Haziran 1916'da Silvan'a taşındı.⁹

Muş, Bitlis ve Batman düşman işgalinden kurtarıldıktan sonra Kulp, Bingöl (Çapakçur) hattını tutan birlikler yorgun ve zayıftı. Bölgenin çetin tabiatı ve ağır kış şartlarında vasıttan yoksun dağlarda bırakmak tehlikeliydi. Mustafa Kemal Paşa risk alarak çekilme emri vermiş,¹⁰ Türk birlikleri nizamî olarak çekilmiş ve olası bir bozguna mahal bırakılmamıştı. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa Silvan'a, karargâhına dönerken, rahatsızlanmış, 14-21 Kasım günleri arasında Bitlis'te 5. Tümen Komutanı Ali Fuat'ın misafiri olmuş, oradaki hastaneleri denetlemişti.¹¹

Mustafa Kemal Paşa 30 Kasım'da Silvan'a geldikten sonra 2 Aralık'ta Ahmet İzzet Paşa'ya cephe ile ilgili raporunu yazmış, Ahmet İzzet Paşa izinli olarak İstanbul'a gitmesi üzerine, 12 Aralık 1916'da 2. Ordu Komutan Vekilliği'ne atandı. Aynı tarihte Muş ve Bitlis cephelerindeki başarılarının ödülü olarak "İkinci Rütbeden Mecidi Nişanı" verildi.¹² 14 Aralık'ta Silvan'dan Diyarbakır'a hareketle, ertesini günü geceyi Ergani Madeni'nde geçirdikten sonra, 16 Aralık'ta Palu yakınlarındaki Sekerat'ta 2.Ordu Komutanlığı¹³ görevine başlayan Mustafa Kemal Paşa, yolda Palu Yarımca köyünde Ahmet İzzet Paşa ile kısa süreli bir görüşme de yapmıştı.

Bir süre önce 2. Ordu Kurmay Başkanlığına atanan Albay İsmet (İnönü) Bey ile de Palu'da (Sekerat) görüşüp, bilgi aldıktan sonra Elazığ, Bitlis ve Diyarbakır valilerini karargaha çağırıp, ordunun iâşesinin karşılanması konusunda görüşmeler yapmıştı. Bu arada birlikleri ve cephe durumunu değerlendiren çalışmalarında bulunan Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık Vekâleti'nden 18 Aralık'ta

aldığı emirle; Ahmet İzzet Paşa'nın izinde olduğu müddet içinde 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa'dan direktif alacağını öğrendi.¹⁴ İsmet (İnönü) Bey ile görüşükten sonra yeni düzenlemeyle ilgili olarak ilgilileri bilgilendirdi. Sekerat'ta Diyarbakır Belediye Meclis Üyesi ve Kara Cemşid Bey sülalesinden olan İbrahim Bey'in konağında kalıyorlardı. Bu iki komutanın dostlukları böyle bir zamanda ve Anadolu'nun ücra bir kazası olan Palu (Sekerat)'da başlamıştır.

İsmet Paşa 2. Ordunun başında bulunduğu yıllarda Karargah olarak kullandığı Palu Sekerat köyünde kalmayıp, çok sevip ve beğendiği Palu Karşıbahçeler'de Arif Ağa'nın bahçesinde ikamet ediyordu.

Başbakan olarak Palu'yu ziyaret ettiğinde anılarını tazeleyerek bahçe sahibini sorar. Arif Ağa'nın vefat ettiğini söylemeleri üzerine, o günkü bahçe sahibi Musa Ağa (Tekyıldız)'yı çağırır ve ona iltifatlarla bulunur.¹⁵

Palu Sekerat'ta bulunduğu birkaç gün içinde çevreyi dolaşan ve incelemelerden sonra askeri tedbirler alan Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır'a döndü.

2. Ordu Komutanı Ahmet İzzet Paşa izinden dönünce vekâlet görevi biten Mustafa Kemal Paşa 16. Kolordu karargâhı olan Silvan'a döndü. Birkaç gün gripten dolayı dinlenmek zorunda kaldı. 1917 yılı için hazırlıklara başlamışken, Rusya'da ihtilal olunca Ruslar bölgeden çekildi. 17 Şubat 1917'de de Mustafa Kemal Paşa, Hicaz Kuvvetler Seferi Kumandanlığı'na tayin olunmuş¹⁶ ve hemen hareketi şifreli tel emri ile bildirilmişti. 18 Şubat'ta Cemal Paşa'nın, mümkün olduğu kadar süratle hareket etmesi ve yanında bir kurmay başkanı da getirmesini tavsiye eden telgrafi gelmişti.¹⁷

II. Mustafa Kemal Paşa'nın Palu'ya İkinci Gelişi

Mustafa Kemal'in 1919 yılında Anadolu'ya çıkmasından sonra Milli Mücadelenin temellerini atmak için Anadolu'yu dolaşmaya başlamıştır.

İşte bu yıllarda Mustafa Kemal, Mehmet Emin Bey (Bego Ağa) nın Palu'da belediye reisi olduğu döneminde on iki süvari ve iki çadır yüklü atla birlikte Palu'ya gelir. Belediye reisini sorar. Günlerden Cuma ve tatil olduğu için Bego Ağa Ensebahçeler'de Talu'lardan Haydar Hoca'nın bahçesindeydi. Bahçeyi bilen bir kişiyle Bego Ağa'ya haber verilerek çağırılır.

Mustafa Kemal, kendisini tanıtır, Sultan Vahidettin'in fermanını göstererek, Anadolu'yu dolaştığını ve milis kuvvetleri için adam topladığını söyler. İleride yapılacak olan kurtuluş mücade-

lesinde Palu ve ahalisinin silahlı milis, teçizat ve gıda yönden ne kadar katkınız olur diye sorar.

Bego Ağa 400 silahlı milis çıkarabileceğini, belli bir miktar para ve yiyecek yardımı yapabileceklerini söyler.

Hafta tatili olduğu için Mehmet Emin Bey, fırın ve dükkânları açtırır. Fırınlarda ekmek pişirtir. Yağ, pirinç, bulgur gibi büyük bir miktarda iâşe verir. Mustafa Kemal Paşa, Bego Ağa'nın elini sıkarak teşekkür eder.

Mustafa Kemal Paşa buraya gelmeden önce Mamuratülaziz (Elazığ) ve Siverek'e uğradığını, Elazığ'da belediye reisi Çötelizade Asım Bey'in konağına misafir olduğunu, aynı durumu ona da anlatarak yardım ve destek istediğini, ancak; Çötelizade Asım Bey'in geçlerinin genelde cephede olduğunu ve halkın durumunun da iyi olmadığını söyleyerek fazla yardımcı olmayacağını söylediğini aktarır.

Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine Bego Ağa'yı Palu ve bölgesinin Kuva-i milliye reisi olarak tayin eder ve bir mühür verir. Mustafa Kemal Paşa, Palu'dan Gazik üzerinden Bingöl ve oradan da Erzurum'a geçmek için Palu'dan ayrılır. Bego Ağa'nın yanında bulunan Palu'nun ileri gelenleri; "geçlerimizin çoğu cephede, halkın durumu da iyi değil sen bu yardımı nasıl yapacaksın?" diye sorduklarında Bego Ağa;

"Belki vaat ettiğimiz yardımın tümünü yapamazsak bile böyle bir gücün arkasında olduğunu bilsin. Biz de en azında manevi yönden kendisini güç ve moral kazandırırız" der.

Mustafa Kemal Paşa bir müddet sonra teyit için bir telgraf çekerek silahlı adam ve erzak yardımının ne kadar olacağını sorar. Bunun üzerine Bego Ağa da daha önce söylediği rakamları arttırarak şu kadar silahlı milis, şu kadar da yiyecek ve erzakla emrindeyiz diye cevap verir. Mustafa Kemal Paşa üçüncü bir telgraf çekerek eğer bir işiniz olursa Siverek'te bulunan odabaşı Mahmud Efendiyle temasa geçmelerini ister. Siverek de Mahmud Efendiyi de kuva-i milliye reisi olarak atamıştı.

Mustafa Kemal Palu'da gördüğü bu yakın ilgiyi unutmaz. Kurtuluş savaşından sonra Cumhuriyet kurulur. Oluşturulacak Meclis için Mustafa Kemal Paşa bizzat Bego Ağa'ya haber göndererek, Palu'dan meclise 4 milletvekili ister, Başta Mehmet Emin Bey (Bego Ağa) olmak üzere, damadı İbrahim Hakkı Bey (Akgün), Sekratlı Rüştü Bey (Bulduk) ve Penah Efendigilden Mahmut Bey 1. dönem milletvekilleri

Mehmet Emin Bey (Bego Ağa)
1865-1925

İbrahim Hakkı (Akgün) Bey
1894-1956

olarak Meclise giderler.

Bego Ağa milletvekili olduktan sonra Kuva-i Milliye başkanlığı Topal Emegil'den Hacı Süleyman Efendi'ye geçer ve mührü ona verir. Hacı Süleyman Efendi tüccar olduğu için Suriye'ye koyun götürdüğü zamanlar da vekâleti Ohu'lu Necip Ağa'ya bırakırdı.¹⁸

III. Kurtuluş Mücadelesinde Palu

Mustafa Kemal Paşa'nın Palu ile olan ilişkisi Kurtuluş Mücadelesi yıllarında da devam eder. İngiltere, Fransa ile Musul'daki haklarının tanınması karşılığında Maraş, Antep ve Urfa vilâyetlerini bu ülkeye terk etmeyi öngören 15 Eylül 1919 Suriye İtilâfnamesini imzaladıktan sonra kuvvetlerini geri çekmeye başladı". İngilizlerin geri çekilmesinden sonra Antep, Maraş ve Urfa vilâyetleri bu defa da Fransızların işgaline uğradı.

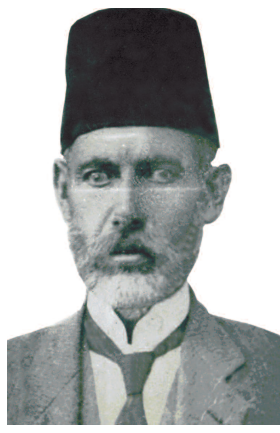
Mustafa Kemal Paşa bu gelişme üzerine yayınladığı bir tamim ile Suriye İtilâfnamesinde alınan haksız kararları Türk milletine duyurdu ve buna asla boyun eğilmeyeceğini bildirdi.¹⁹ Erzurum'da yayınlanan Albayrak gazetesi Mustafa Kemal Paşa'nın bu tamimini yayınlamak suretiyle bu anlaştmanın Türk Devleti'nin imhası demek olacağını açıkladı.²¹

Mustafa Kemal Paşa Anlaşma hakkında Türk milletine bilgi vermenin yanı sıra Fransa'nın bu öz Türk yurtlarını işgal etmesinin, Avrupa ve Amerika kamuoyuna duyurulmak suretiyle protesto edilmesini istedi.²²

Bunun üzerine yurdun birçok yerinde mitingler yapıldı protestolar yayımlandı. Mitinglerde milletin aldığı kararlarla yayınladığı bildirileri Türk basını sütunlarında yer vermek suretiyle iç ve dış kamuoyuna duyurdu. Bu yayın organlarının başında, Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile Heyet-i Temsiliye'nin bir nevi yayın organı olarak 14 Eylül 1919'da Sivas'ta çıkmaya başlayan İrade-i Milliye gazetesi gelmektedir. İrade-i Milliye gazetesinin yayınladığı miting ve protestolar arasında, Arapkir protestosu²³ ile Mardin mitingi,²⁴ Nusaybin protestosu,²⁵ **Palu mitingi**,²⁶ Bitlis protestosu,²⁷ Viranşehir protestosu,²⁸ Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin protestosu²⁹ ve Heyet-i Temsiliye'nin protestosu³⁰ sayılabilir.³¹

Rüştü (Bulduk) Bey
1874-1924

Mahmut (Sığınak) Bey
1866-1942

IV. Mustafa Kemal Paşa'nın Palu Duyarlılığı

Yine Kurtuluş Savaşı haberlerinin ulaşamadığı yolunda çeşitli yerlerden Ankara'ya haberler gelmekteydi. Diyarbakır'da, Palu Müdafaa-i Hukuk Merkezi'ne de Anadolu Ajansı haberlerinin düzenli olarak ulaşmadığı öğrenilmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal 21 Nisan 1920'de, Diyarbakır Posta ve Telgraf Başmüdürlüğüne çektiği telgrafta, Anadolu Ajansı haberlerinin Palu'ya ulaşmadığının öğrenildiğini, durumun incelenerek sonucunun bildirilmesini ve düzenli olarak Anadolu

Ajansının bütün merkezlerle verilmesini emretmişti;³²

Tel.21.4.36

“Diyarbakır fosta ve Felgraj Başmüdüriyetine,

Palu Müdafaa-i Hukuk Merkezinin muntazaman Anadolu Ajansını alamadıkları şikâyet ediliyor. Bundan Ajansın birçok merakize verilmediği anlaşılıyor. Keyfiyetin tahkikiyle neticesinin inbası ve muntazaman ajansların bilumum merakize kadar verilmesi esbabının temini mercûdur.

Palu Müdafaa-i Hukuk Riyasetine,

c-Ajansın muntazaman verilmesi için Diyarbakır Posta ve Telgraf Müdürlüğüne tebliğ edildi.”

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal 33

DİPNOTLAR

1. Utkan Kocatürk, *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Ankara 1999, s. 71; İsmet Görgülü, *İzzettin Çalışlar, On Yıllık Savaşın Günlüğü*, İstanbul 1997, s. 148.
2. Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Ankara 1972, s. 34; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, c.II, Kısım 2, Ankara 1978, s. 39.
3. *İslam Ansiklopedisi*, *Atatürk Maddesi*, s. 723.
4. Bu Yolculuğun Teferruatlı Hikayesi İçin Bkz. Ş. Tezer, a.g.e., s. 33-37; *Kronoloji İçin Bkz. U. Kocatürk*, a.g.e., s. 72-73; Ayrıca *Tarihler İçin Bkz. Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, c.II, Kısım 2, s. 39; *Fahri Belen, Atatürk'ün Askeri Kişiliği*, MEB Yay. 1963, a.g.e., s. 58; A. F. Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, s. 64.
5. Bkz. *Metin Ayışığı, Mareşal Ahmet İzzet Paşa*, Ankara 1997, s.132; *Ahmet İzzet Paşa, Feryadım*, İstanbul 1992, c.I, S.264; *İsmet Görgülü, İzzettin Çalışlar, On Yıllık Savaşın Günlüğü*, İstanbul 1997, a.g.e., s. 179.
6. Bu Cephedeki Harekât Ve Mustafa Kemal Paşa'nın Faaliyetleri Hakkında Geniş Bilgi İçin Bkz. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, c.II, Kısım 2; Ş. Tezer, a.g.e., 33 Vd.; İ. Çalışlar, İ. Görgülü, a.g.e., s. 150 Vd.
7. Bkz. *İsmet İnönü, Birinci Dünya Harbi: Hatıralar*, Cumhuriyet, Ankara 1999, s.33.
8. *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, c. II, Kısım 2, s. 76; U. Kocatürk, a.g.e., s. 77; Ş. Tezer, a.g.e., s.40; İ. Görgülü, İ. Çalışlar, a.g.e., s. 165.
9. Ş. Tezer, a.g.e., s. 4; U. Kocatürk, a.g.e., s. 78.
10. Ş. S. Aydemir, *Çankaya*, s. 93; Bkz. İ. İnönü, a.g.e., s. 37-38; *Mustafa Kemal Paşa İle İsmet İnönü'nün 2. Ordu Cephesindeki İlişkileri İçin Bkz. Ş. S. Aydemir*, a.g.e., s. 298.
11. *Daha Geniş Bilgi İçin Bkz. Ş. Tezer*, a.g.e., s. 69 Vd.; İ. Görgülü, İ. Çalışlar, a.g.e., s. 194-195.
12. *Tayin Ve Nişanla İlgili Geniş Bilgi İçin Bkz. Ş. Tezer*, a.g.e., s. 86; *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi*, c.II, Kısım 2; *Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı*, Ankara 1980, c.I, s.87; F. Belen, a.g.e., s. 19; *Fahrettin Kırzioğlu, 2. Ordu Kumandanı Vekili Mustafa Kemal Paşa Paşa'nın 230 Numaralı Raporu*,

Türk Dili Dergisi, c. XII, s. 134, s. 83 Vd. Kasım 1962; *Nusret Baycan, Atatürk'ün Nişan ve Madalyaları*, Genelkurmay Yay. 1981, s. 177; *İstiklâl Madalyası Tanımı ve Tarihçesi*, Şekerbank Yay. 1963, s.80.

13. *Geniş Bilgi İçin Bkz. Ş. Tezer*, a.g.e., s. 89 vd.
14. *Gelişmelerle İlgili Olarak Bkz. Ş. Tezer*, a.g.e., s. 90 vd.
15. *Görgü Tanığı Ahmet Yapıcı*, Palu, 1934.
16. U. Kocatürk, a.g.e., s. 89; Ş. Tezer, a.g.e., s. 97.
17. İ. Görgülü, İ. Çalışlar, a.g.e., s. 209; Yrd. Doç. Dr. Rahmi Doğanay, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 55, Cilt: XIX, Mart 2003; Süleyman Yapıcı, *Palu (Tarih-Kültür-İdari Ve Sosyal Yapı)*, 2004, s. 55-56.
18. *Topal Eme Gil (Çuhacıoğulları) Den Zülküf Çuhacıoğlu* 1929 Palu, *Görgü Tanığı Babası Hacı Süleyman'dan Nakil; Necat Çelik*, Palu, 1940, *Görgü Şahidi Dedesi Hacı Yusuf Efendi ve Babası Cevdet Çelik'ten nakil*.
19. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi Belge No: 35/27654. Atatürk'ün Tamim Telgraf Ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara 1964, s.120.
20. *Albayrak Gazetesi*, 16 Teşrin-i Sani 1335, Sayı : 45.
21. *Albayrak Gazetesi*, 23 Teşrin-i Sani 1335, Sayı : 46
22. T.İ.T.E. Arşivi, Belge No : 38/4315; Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları*, Ankara 1971, s.112.
23. *İrade-İ Milliye Gazetesi* 10 Teşrin-i Sani 1335, Sayı: 11
24. *İrade-İ Milliye Gazetesi* 3 Teşrin-i Sani 1335, Sayı : 10
25. *İrade-İ Milliye Gazetesi* 10 Teşrin-i Sani 1335, Sayı:11
26. *İrade-İ Milliye Gazetesi* 17 Teşrin-i Sani 1335, Sayı: 12
27. *İrade-İ Milliye Gazetesi* 17 Teşrin-i Sani 1335, Sayı: 12
28. *İrade-İ Milliye Gazetesi* 24 Teşrin-i Sani 1335, Sayı: 13
29. *İrade-İ Milliye Gazetesi* 8 Kanun-i Evvel 1335, Sayı: 15
30. *İrade-İ Milliye Gazetesi* 17 Teşrin-i Sani 1335, Sayı:12:
31. Prof. Dr. Yaşar Akbıyık, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 12, Cilt IV, Temmuz 1988.
32. 25 Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *İstiklâl Arşivi, Klasör 259. Dosya 19, Fihrist* 97.
33. Prof. Dr. Yücel Özkaya, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 2, Cilt: I, Mart 1985